

Непипенко Т. В.

КУЛЬТУРНІ РЕАЛІЇ ЇДИШОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 1920-х рр. В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ: ФОРМУВАННЯ ТРАДИЦІЇ

У статті розглянуто практичне втілення основних теоретичних засад перекладу 1920-х рр., сформульованих М. Зеровим і О. Фінкелем, на прикладі двох тогочасних українських видань Їцхока Лейбуша Переца «Народні оповідання», у перекладі М. Зерова й О. Гера, і «Бонця Швайг», у перекладі Ефраїма Райцина, а також збірки Дер Ністера «З моїх скарбів», за редакцією О. Фінкеля. Простежено послідовність перекладу культурних реалій, здійснені перекладачами відповідні трансформації; окреслено загальні перекладацькі стратегії та їхня відповідність або невідповідність теоретичним пошукуванням. Наведені приклади вибраних перекладацьких рішень демонструють широку палітру функціональних відповідників та еквівалентів, але також наявні у текстах стилістичні нейтралізації і локалізації, що призводять до подекуди недоречних утрат. Стаття висвітлює значення перекладів з їдишу для розвитку української літератури та формування перекладознавчої думки в Україні окресленого періоду, демонструючи, як українсько-єврейська літературна взаємодія сприяла збагаченню обох культур та становленню модерної перекладацької школи.

Ключові слова: Микола Зеров, Олександр Фінкель, Ефраїм Райцин, переклад з їдишу, теорія перекладу.

Літературний процес 1920-х років позначився міжкультурною взаємодією, як одним із аспектів віднаходження і репрезентації власної національної ідентичності — «національного модернізму» українців та євреїв [14, с. 92–93]. Постреволюційна доба об'єднувала митців ідеєю свободи творчих пошукувань і можливості вибудувувати нове мистецтво на ґрунті раніше маргіналізованої національної культури та її первнів. Пафос молоді національної культури у процесі всебічної модернізації утверджував думку, що нерозкритий потенціал народної культури, поєднаний із прогресивними, інтернаціональними мистецькими формами та ідеями, співіснування локального й глобального є важливими елементами у створенні модерного мистецтва [14, с. 103].

Процеси коренізації, діяльність Культур-Ліги, активізація літературного життя — усе це сприяло літературній взаємодії, що знаходила свій вияв безпосередньо і у взаємних перекладах. Закон про національно-персональну автономію розширював права їдишу як мови єврейської громади, а стрімкий розвиток їдишомовної літератури, як на території новоствореної радянської держави, так і за її межами, привертав увагу [1]. Першим українським виданням їдишомовної літератури в означений період є видання 1920 року

«Народних оповідань» Їцхока Лейбуша Переца в перекладі Миколи Зерова та Олександра Гера. Поява зокрема цієї книги свідчила про зацікавленість передовсім «народними», етнографічними аспектами незнайомої літератури, а також про певну суголосність класика їдишської літератури з пошукуваннями українських неокласиків. Це, зокрема, бачення подальшого літературного розвитку, було ще раніше сформульоване Перецом у низці статей, зокрема своєрідних маніфестах «Vos felt unzer literatur» («Чого бракує нашій літературі», 1910) і «Vegn der yidisher literatur» («Про єврейську літературу», 1911). Зокрема, критично відгукується Перец про тогочасний підвищений попит на переклади їдишем світової літератури: «...реальність виглядає так: нерозумно обрані та поганенько перекладені зразки європейської літератури» [11, с. 32]. Бачення нової літератури як якісної і вкоріненої у світову притаманно було українським літературознавцям і критикам перших десятиліть ХХ ст., при цьому перекладу відводилася роль збагачення й насичення національної літератури, під час перекладу відбувалося також вдосконалення навичок віршування і осмисленого написання художніх текстів: М. Зеров пише про «загальне піднесення версифікаційних вимог», роблячи висновок: «Віршованому аматорству як в оригі-

нальний, так і в перекладній поезії має настати край» [7, с. 624]. Питання суголосностей у баченні націєтворчої ролі перекладу та вимог до перекладача, розгляд конкретних прикладів відбуватиметься у подальших дослідженнях.

Серед перекладачів, що працювали з їдишем, крім М. Зерова, були Максим Рильський, Павло Тичина, Ефраїм Райцин, Олександр Фінкель, Зінаїда Йоффе, Матвій Талалаєвський, Василь Атаманюк і Василь Бобинський; переклади ці варіювалися від систематичної роботи — Ефраїм Райцин зробив багатотомний переклад творів Шолом-Алейхема, до поодиноких прикладів опрацювання окремих текстів — Василь Атаманюк переклав повість Шолом-Алейхема «Ша, ми їдемо до Америки» [15, с. 44–48], а Василь Бобинський перекладав вибрані поезії Іцика Фефера [14, с. 87–88].

Переклади відбувалися або за посередництва підрядників, у співпраці з людьми, що володіли мовою (як-от М. Зеров і О. Гер; М. Рильський і Гофштейн), або перекладач володів їдишем (Олександр Фінкель, Зінаїда Йоффе) і писав літературно-критичні статті двома мовами, практикував автопереклад (О. Фінкель).

Робота з текстами їдишських авторів була позначена специфікою, що стосувалася передовсім передання реалій побутового та релігійного життя єврейської громади. Традиційна єврейська освіта їдишомовних авторів підтримувала сформоване за довгий час інтертекстуальне осердя єврейської літератури, що брала виток з сакральних юдейських текстів, класичних і традиційних джерел. Мова їдиш також інкорпоровала корпус гебраїзмів та арамеїзмів, мов сакральних текстів, що позначилося на семантичному навантаженні лексем, контексті їхнього вжитку; саме гебраїзми сформували основну кількість реалій — за визначенням теоретикині перекладу Роксолани Зорівчак, лексичних одиниць, що містять традиційно закріпленій комплекс краєзнавчої інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови сприймача (цит. за [9, с. 142]). Ці засоби виразності, що вимагали адекватного передання для україномовного читача, спонукали генерацію перекладачів 1920-х рр. до пошуків стратегії виокремлення і збереження маркерів національного колориту.

Метою дослідження є схарактеризувати стратегії українських перекладів із мови їдиш, опублікованих у період другої половини — кінця 1920-х років (на матеріалі таких видань: Їцхок Лейбуш Перец «Народні оповідання», пер. М. Зерова і Олександра Гера, 1920 р., Дер Ністер «3 моїх скарбів», пер. за ред. О. Фінкеля, 1930 р.,

та Їцхок Лейбуш Перец «Бонця Швайг», пер. Ефраїм Райцин, 1931 р.); простежити послідовність перекладу культурних реалій, здійснені перекладачами відповідні трансформації.

Для досягнення цієї мети передбачається виконання низки **завдань**:

1. Розглянути формування підходів до тогочасних перекладів із їдишу, осмислення перекладачами й упорядниками стилістичних особливостей текстів, культурних реалій та методів їх збереження й передачі читачеві, не знайомому з культурою тексту оригіналу.
2. Встановити роль перекладознавчих і літературознавчих розвідок як невіддільної частини практики перекладу.
3. Дати визначення реалії і схарактеризувати її значення у розглянутих текстах.
4. Навести приклади перекладів реалій у кожному з розглянутих текстів, визначити перекладацькі трансформації і застосовані перекладачами стратегії в їхній суголосності чи розбіжності з теоретичними напрацюваннями.

Одним із аспектів формування літературного процесу були активні дискусії щодо поточних проблем українського письменства, що не оминули увагою теоретичні напрацювання у царині перекладознавчих студій. Дослідник історії українського перекладознавства Тарас Шмігер зазначає одну з таких публічних дискусій, диспут про шляхи розвитку сучасної української літератури 24 травня 1925 р. в Києві; на ній Микола Зеров сформулював власне бачення підґрунтя, на якому постає нині новочасне українське письменство: перегляд власної літературної спадщини, освоєння європейської традиції та здорова конкуренція (цит. за [18]). Поєднання перекладацької практики з напрацюваннями перекладознавчих концепцій, формуваннями питань новочасного перекладу вже в подальші роки оприявнилося в низці опублікованих українськими перекладачами теоретичних праць, що розглядали численні аспекти віршованого й прозового перекладу, а також рецензіях на нові наукові публікації й критичних відгуках на колеги. В одній із таких рецензій, у критичному відгуку на опубліковану працю О. Фінкеля, літературознавець, перекладознавець і критик Григорій Майфет зазначає, що головними етапами тогочасного розвитку перекладознавчих студій можна вважати появу на світ таких праць: В. Державин «Проблема віршованого перекладу», («Плужанин», 1927, № 9–10; 2), М. Зеров «У справі віршованого перекладу» («Життя і Революція», 1928, № 9). Враховуючи вже наявні

напрацювання, Г. Майфет відзначає збіжність поглядів О. Фінкеля і В. Державина та остаточно, в обох учених, «неможливість цілокупного відтворення оригіналу, неминучість [...] певних стилістичних жертв» (цит. за [12, с. 405]). В. Державин і О. Фінкель були першими методологічними прихильниками саме лінгвістичної (в О. Фінкеля навіть лінгвостилістичної) теорії перекладу. М. Зеров коментував появу теоретичних напрацювань у статті «У справі віршованого перекладу», навівши такі відомі йому на той час приклади: «Доброю ознакою на майбутнє є те, що поряд з практичною роботою в галузі перекладної поезії у нас з'являється і теоретичне зацікавлення її проблемами. Маємо на увазі три статті: В. М. Державина — “Проблема віршованого перекладу”, Юрія Савченка — “Почин” (“Плужанин”, 1927, 9–10, с. 44–50, 63–71) та Гр. Майфета “З уваг до теорії перекладу” (“Критика”, 1928, кн. 3, с. 84–93). Сюди ж треба прилучити і деякі з рецензій, що так чи інакше порушують теоретичні питання (В. М. Державина — на книгоспілчанський вибір Пушкіна, О. Бургардта та П. І. Тиховського — на Улезка і т. ін.)» [6].

У межах напрацювань класичного перекладу в Україні з'явився перший у радянський час підручник О. Фінкеля «Теорія й практика перекладу» (1929) із систематизованою лінгвостилістичною концепцією перекладу: переклад (поділений на прозовий нехудожній, прозовий художній і віршовий) обґрунтовується як відтворення засобами цільової мови стилістичних особливостей оригіналу, спираючись головню на тематику, постать майбутнього реципієнта перекладного тексту й мету перекладу. При цьому варто зауважити, що в подальшому, вже з середини 1930-х рр., тенденція до спрощення цільової мови на потреби масової аудиторії переродилася, на думку деяких російських учених, навіть у домінуючий у СРСР перекладацький метод [20, р. 408].

У формуванні ж засад української традиції перекладу помітну роль відіграли неокласики (М. Зеров, М. Драй-Хмара, П. Филипович, Освальд Бургардт, М. Рильський); за влучною характеристикою мистецтвознавця, поета й перекладача Святослава Гординського, «одним із законів неокласичної школи є дотримання якнайбільшої ясності вислову. Тут їх практику можна б порівняти з дистиляцією коштовного напою: вони свій напій перепускають по кілька разів через фільтри добірного словника, правильної граматичної складності, логіки словесної конструкції, милозвучності тощо, аж той

напій закінчить свій процес мусування і стане чистий і прозорий» [2, с. 20]. Наведені принципи не оминали й перекладу: ясність висловлювання й збереження голосу автора визнавалася важливою під час роботи з іншомовними текстами, оскільки «навіть чи можна визнати ідеальним переклад, де перекладач є лише затоплений у звуках дивак і стоїть фронтом до автора та первописного тексту, показуючи читачеві свою спину» [6]. Тут варто детальніше розглянути перекладацькі підходи, докладно сформульовані Зеровим у низці теоретичних текстів, що займають помітне місце серед низки тогочасних перекладознавчих напрацювань.

Насамперед Зеров, подаючи історичний огляд розвитку українського поетичного стилю, бере за основу жанри перекладної літератури і розрізняє «травестію», «переклад-травестію» (перехідний період від травестії до перекладу, названий деінде ще «переспівом») і власне «переклад» [7, с. 5–104]. При цьому Зеров подає критерії такого розрізнення: 1) жанрово-стилістичні — відповідність стилю мови оригіналу та його жанровим особливостям (тон, ритмомелодика твору); 2) лінгвостилістичні — відтворення художньо-естетичного апарату (поетичні засоби, система образів); 3) лінгвокультурні — етнографічний реалізм, збереження національного побуту; 4) смислові — відповідність [7, с. 5–74]. Утім не завжди вдається точно розрізнити межі переходу до «чистого перекладу, без домішки травестії», хоча й можна припустити, що у визначенні адекватного перекладу Зеров наближається до його сучасного сприйняття й має на увазі глибший аналіз текстів та їх конкретну характеристику з погляду спрямованості на оригінальний твір, характеристику його запозиченості чи на середовище цільової мови.

Суголосно із загальним взоруванням неокласиків на європейську традицію, Зеров визначає Європу символом міцної культурної традиції, суворої життєвої конкуренції, суворого мистецького добору [7, с. 437]. Засвоєння іншомовних літературних текстів Зеров поділяє на дві категорії: переклад і інкорпорація текстів в український контекст, літературний синтез: «Хочемо ми чи не хочемо, а з часів Куліша і Драгоманова, Франка і Лесі Українки, Коцюбинського і Кобилянської — щоб не згадувати імен другорядних — європейські теми і форми приходять в нашу літературу, розташовуються в ній. І вся справа в тім, як ми цей процес об'європеювання, опанування культури переходитимем: як учні, як несвідомі провінціали, що помічають і копіюють зовнішнє, — чи як люди дозрілі і тямущі, що

знають природу, дух і наслідки засвоєваних явищ і беруть їх з середини, в їх культурному естві» [5, с. 572–573].

Отже, М. Зеров виводить необхідність розуміти історико-літературну генезу тексту, перш ніж братися його перекладати, й переходить до формулювання п'яти основних вимог, і перш за все до перекладу поезії:

1. Досконале розуміння тексту та відповідні лексико-стильові рішення (тут і відбувається розмежування «травестії» і «перекладу», розрізнення «високого» та «низького» лексичного регістру).
2. Увага до засобів образності, тропів та фігур, добір питомих відповідників.
3. Метричні особливості, питання звукопису та звукової гри оригіналу.
4. Евфонія першотвору.
5. Краса (природність, невимушеність) рідної мови («тільки при цій умові віршований переклад стане за сходи до вищих ступенів нашого літературного та мовного розвитку» [6]).

У статті «Прокуратор Іудеї і два перекладачі» Зеров пише про трансформації та увагу до наявних у тексті реалій, зокрема критикує «блідість» Підмогильного як стиліста і тягу до внормованості, що може нашкодити тексту: «В перекладах чужих зразків наша мова виходить на здобуття нових понять, фіксує тисячі стимулів до мобілізації всіх своїх лексичних і синтаксичних засобів, як виявлених, так і порівняльних, і через те ступінню точності і силою перекладу можна міряти розвиток і літературність даної мови» [4, с. 515]. Можна зробити висновок, що рецепція цих «чужих зразків» бачилася необхідною складовою розвитку мови й літератури.

Переклад «Народних оповідань» Їцхока Лейбуша Переца вийшов накладом 10 тисяч примірників у 1920 р. у співавторстві Зерова й Олександра Гера (Володимира Вайсблата) і отримав захоплені відгуки від видань «Красная Армия» (Київ, «Красная Армия», № 267 від 30 грудня 1921 р.) і «Голос труда» (Полтава, «Голос Труда», № 208 від 10 грудня 1922 р.). «Частий гість» в оселі Зерових, О. Гер, за свідченнями Софії Зерової, перекладав (вочевидь, ішлося навіть не про технічний підрядник, а про цілісний переклад) з їдишу на російську, а Зеров перекладав готовий текст уже українською [8, с. 102]. Відомо, що І. Л. Перец був автором важливим і цікавим для О. Гера: російські переклади трьох оповідань, що пізніше ввійшли до «Народних оповідань» побачили світ у російських перекладах Гера в 1908 р. [13].

Їцхок Лейбуш Перец замикає трійцю класиків їдишомовної літератури і є водночас ланкою, що з'єднувала з класиками молоде покоління на зламі століть, котре згодом виросте в їдишських модерністів. Великий авторитет для молодих авторів, плідний письменник, драматург і поет із десятилітнім доробком текстів і ревний захисник та ідеолог їдишу як мови єврейської і мови європейської, «тутешньої» — мови сучасної літератури, культури й науки, — Перец використовував фольклорний матеріал, хасидські перекази й легенди для написання кількох збірок оповідань. У цих збірках — «Хасидське» і «Народні оповідання» (або ж «Народне»), він осмислює фольклорний компонент, поєднує його із символізмом і виписує літературотворчий «народний» стиль, що, разом із численними збірками й матеріалами інших єврейських авторів його доби, створюють плідний ґрунт для розвитку наступної літературної генерації.

У «Народних оповіданнях» оприявнюється питома для їдишського автора «прислухання до життя», до суспільства — звідси сюжети, наївна побутова міфологічність, співанки й вірші, велика кількість етнографічних, побутових і релігійних реалій, крім звичного для єврейської літератури густого цитування традиційних текстів і коментарів до них [19].

У «Народних оповіданнях», перекладених М. Зеровим і О. Гером, можна виокремити такі групи реалій:

1. Релігійні: «רעפאלקל־לוש» (*klaper-shul, синагальний стукач*), «הניכשה תולג» (*goyles hashekhine, блукання Шехіні*), «לארשי עמש» (*sma yisroel, вважай, Ізраелю*), «ההנמה» (*minkhe, передвечірня молитва*), «בירעמ» (*mayrev, вечірня молитва*).
2. Побутові (етнографічні): «לעמירטש» (*sh-traymel, висока хутряна шапка*), «הכוס» (*suke, куща*), «רופש» (*shofer, сурма*), «קאצקימאב» (*bomtziktzak, тудумбас*), «עילעפאק» (*kapelye, оркестр*);
3. Рутинні вислови: «אלפו אלפה» (*hafle-vofele, диво дивне*).
4. Вигуки-звернення: «שיצקם» (*shkotzim, панове*), «שיתובר אש» (*sha, raboysay, मुखие, панове громадо!*).
5. Фразеологічні вислови: «יש ראפ יו, ליטש זיא טע» «עזאָלבר־ר» (*es iz shtil vi far shofer-blozn; मुख, як у домі молитви перед звуком сурми*), «צנאג גצ יד א, טאז פלאו רעד א ייז טעו» (*vet zayn yo der volf zat yo di tsiz ganz; i вовк cumuii, i vivci uli*), «"בר מעד יו" מהיא ועמ טרעה» (*hert men im vi dem rov; ніхто не слухає [досл. «так слухають, як рабина»]*), «אָד יד סיורא פראָד אָד»

ן קצז» (*do darf aroys di gol fun zak; як шило з мішка*).

6. Оніми: «הַרְבֵּא» (*avrom, Аврам*).

У перекладі використані стратегії еквівалентної заміни й використання функціональних відповідників. Особливо ефективною ці стратегії виявилися для фразеологізмів, фразеосполучень і прислів'їв, декотрі з яких виявляються дуже близькі українським відповідникам. Один фразеологічний вислів, утім, замість лексикографічного засобу зазнає цілісної трансформації і замінюється висловом-експлікацією, а отже, втрачається у перекладі як власне фразеологізм: «Ніхто не слухає» — компаративний фразеологізм «слухати як рабина».

Поряд із Зінаїдою Йоффе, Оленою Парховською Ефраїм Райцин був одним з основних перекладачів їдишомовних письменників, від класиків — Менделе Мойхер-Сфоріма, Шолома-Алейхема — до сучасників, серед яких було й багато знайомих йому авторів: Лейба Квітка, Переца Маркіша, Абрама Кагана, Гершла Орлянда, Файвла Сіто, Ноте Лур'є, Хаїма Гільдіна та інших [10, с. 47].

У 1931 р. у видавництві «Література і мистецтво» вийшла збірка вибраних оповідань «Бонця Швайг». У збірці були виявлені такі групи реалій:

1. Релігійні: «די מִיִּקִּידִים» (*di tzadikim, праведники*), «הַלֵּעַם לִשְׁוֵי־דִיִּב» (*beys-din shel teoyle, найвищої суд*), «הַשְּׂרֵד» (*drashe, проповідь*), «גַּן-עֵדֶן» (*gan-eydn, рай*), «דּוֹבֵכָה אֶסֶכָּ» (*kise ha-koyved, господній престол*), «קֹל-נִדְרֵי» (*kol-nidrey, кол-нідре*), «שְׂמָעָ» (*shma, шма*), «בְּקִעֵי תְּנִשׁוּשׁ» (*shanas-yako, шанас-яко*), «אֶחְדָּ» (*ekhod, exod*).
2. Побутові (етнографічні): «לְהוֹמָ» (*moyel, мойел*), «מַטְסֵיבֶּ» (*matseyve, надгробок*), «בַּר-מִטְסֵבֶּ» (*bar-mitsve, повноліття*).
3. Рутинні формули: «נִפְתָּר אֶזְוֵעַג רַטְפֵּן» (*nifter gevoren, представився*).
4. Фразеологічні вислови: «דְּנִיר יִיק, דְּנִיק יִיק» (*keyn kind, keyn rind; ні дітей, ні близьких*), «רֵדְט מִיט אַ בְּלִינְדֶּר לִיקְהַט» (*redt mit a blinder vegn likht; розмовляй зі сліпим про світло!*).
5. Вигуки-звернення: «רַבּוֹיִסַּי!» (*raboysay, рабойсай*).

Для перекладу релігійних реалій Е. Райцин застосовує транслітерацію зі збереженням ашкеназької вимови гебраїзмів, а також усталені відповідники із українських перекладів Старого заповіту; рутинні формули передані еквівалентами, побутові реалії здебільшого локалізуються; вигук-звернення послідовно передається транслітерованим; для перекладу фразеологічних висловів дібрані функціональні відповідники.

Варто заважити, що другий переклад оповідання «Слухай, Ізраїлю — або бас», включеного як у «Народні оповідання» (із назвою «Вважай, Ізраїлю»), так і в збірку «Бонця Швайг», є неповним у перекладі Райцина — у ньому бракує майже десяти сторінок, тоді як переклад Зерова і Гера подано без скорочень. Загалом переклад Райцина можна охарактеризувати як такий, що прагне до локалізації і мовностилістичної, подекуди навіть культурної, етнографічної близькості до цільової мови — цим позначаються його подальші переклади, а особливо ґрунтовна робота над багатотомним зібранням творів Шолом-Алейхема. В оповіданні «Слухай, Ізраїлю — або бас», як і в інших оповіданнях збірки, наявні примітки в кількох місцях, що пояснюють непрозорі посилання чи культурні реалії, як-от в уривку:

Чоловік хоче показати свою дотепність і допитує далі хлопця:

— *А з чого ти жив у лісі?*

З грибів він жив. А, він хоча б знається на грибах!

— *А перед тим на селі?*

З того, що йому давали.

— *Хто тобі давав?*

— *Селянин, селянка, навіть ніп і корчмар...*

— *А що тобі давали?*

І чоловік стримує подих: тут вискочить голка з мішка¹.

Цей самий уривок у перекладі Зерова і Гера експлікується: «...от тут, як шило з мішка, виявиться неправовірність хлопця»: контекстуальне значення фразеологізму (в оригіналі «тут вискочить / знайдеться шило в мішку»), розтлумачується: «виявиться неправовірність хлопця», виявиться, що він робив щось не так. Таке розтлумачення в перекладі може свідчити про орієнтованість на широкого читача, що у своєму загалі не орієнтований в основних реаліях єврейської культури й побуту. Примітки нечасто можна зустріти в перекладах із їдишу, вони здебільшого опускаються, а наявні не є академічними — розраховані якраз-таки на ширшу аудиторію й виконують поверхневу ознайомчу функцію.

Олександр Фінкель започаткував лінгвостилістичний підхід в українському перекладознавстві, у його праці «Теорія й практика перекладу» порушено низку ґрунтовних питань: «Що таке

¹ Релігійним євреям не можна у християн брати їжу, а надто м'ясе [12, с. 75].

переклад?», «Чим є слово та речення у мовній структурі тексту?», «Як мовні явища стають фактами історичної культури?» [17]. Він зазначав близькість своїх поглядів на переклад до романтиків: виснуване ним поняття якісного перекладу бере за основу культурно-соціальні та естетичні аспекти тексту перекладу, які не менш важливі за адекватне відтворення та технічну відповідність оригіналу [17]. Перекладознавець висновував адекватний переклад не так від розгляду кожної окремої лексичної одиниці й добирання аналогічної в цільовій мові, як від цілісного сприйняття усього тексту й дотримання стилістичної відповідності: «Оскільки передача значень кожного слова зокрема, а також передача значіння речення та змісту цілого твору (тематика) принципово жодних труднощів не становить (бо це все є явища позамовні), проблема перекладу цілком обертається на проблему стилістичну, її не можна сформулювати, як завдання відтворити та знайти адекватні стилістичні засоби, переходячи з однієї до іншої, та погодити їх один з одним» (цит. за [17]).

О. Фінкель висловлює ідею перекладацької множинності, на яку впливає суб'єктивна рецепція тексту, особистість перекладача і «дух часу», тобто обставини часу й місця, у яких здійснюється переклад. Цінність різноманіття інтерпретацій обстоювали як сучасники Фінкеля (про «повторне сприйняття» Г. Майфет писав у статті «Шевченко в французькій інтерпретації»), так і пізніші теоретики, наприклад, М. Рильський у праці «Мистецтво перекладу», а також Г. Кочура й В. Коптілова вже наприкінці 1960-х.

Текстове перетворення оригіналу у переклад бачиться через призму розв'язань проблем між засадничо різними аспектами тексту, змістом та формою (цит. за [17]). Адаптація оригіналу до сприйняття іншомовною аудиторією розглядається через призму протиставлення змісту й форми, переосмислення змісту (що можна віддалено зіставити із інтерпретативним аспектом перекладу, який починається іще з читацького досвіду перекладача), невіддільне від стилістичного переосмислення і трансформацій (цит. за [17]).

Загальною думкою є важливість дібрати еквіваленти, як і загальна змістова, стилістична відповідність тексту перекладу й оригіналу: «Цілком ясно, що кожний перекладач і кожний переклад мають на меті передати оригінал з максимальною близькістю й точністю в усіх його складових частинах — і щодо змісту, і щодо художніх образів, і щодо конструкції речення, і щодо лексичного складу і т. д.» (цит. за [17]). О. Фінкель висновує пояснення стилістичної

адекватності та її провідного значення у перекладі в аспірантській праці, опублікованій двома частинами 1927 та 1929 року; вона ж згодом стала основою сформульованої перекладознавчої концепції (цит. за [17]). Ґрунтуючись на розумінні, що мова має дві функції, конструктивну (комунікативно-пізнавальну) та естетичну (комунікативні явища, які по-особливому замінюють конструктивні, «утворюючи деякий лишок між звичайною мовною системою й тою, що спостерігаємо» (цит. за [17]), стилістика визначається як «співвідношення конструктивних та естетичних мовних явищ у всій своїй різноманітності» (цит. за [17]).

Далі я розгляну оповідання зі збірки Дер Ністер (справжнє ім'я — Пінхас Каганович) «З моїх скарбів» (1930), поєднують впливи єврейської текстологічної традиції, одного з трьох класиків їдишської літератури І. Л. Переца, а також німецького романтизму. Олександр Фінкель виступав упорядником і редактором цієї збірки; прикметно, що, як і в декотрих інших антологіях чи збірках перекладних текстів, перекладачі не зазначені у всіх оповіданнях, окрім одного, «Під плотом», підписаного ім'ям Зінаїди Йоффе. У передмові Фінкель наводить вичерпну характеристику індивідуальних стилістичних особливостей Дер Ністера, сформульовану почасти в суголосному ліричному тоні: «густа вуаль символізму» [3, с. 9], нагромадження символів, казкова архітектоніка і складна рамкова нарація [3, с. 20], музичність [3, с. 23].

І з погляду тематично-ідеологічного, і з погляду композиційно-стилістичного твори Ністерові стали осторонь битого шляху єврейської літератури. На основному реалістичному тлі, від якого не міг відірватися навіть Перец у своїх «Хасидських оповіданнях», на фронті важкуватої прозаїчної мови, що насичувала навіть ліричні вірші тогочасних єврейських поетів — Ністерів реалізм і його чудове словесне мереживо зазвучали якось дивно, незвично, зовсім не по-єврейському. І щодо часу і щодо соціально-літературного оточення Ністер стоїть дуже далеко не тільки від Бодлера та Маллярме, а й від Сологуба та Белого [3, с. 11].

О. Фінкель також зазначає своєрідність використання символістами жанру казки і характеризує цей жанр і його структурні ознаки, розписані Я. Проппом у «Морфології казки» (1928): зовнішні — часові й просторові, і внутрішні — характери героїв, особливості подій, сюжетна насиченість, ряд пригод, зв'язаних з основним завданням або цільовим наставленням діяльності героя [3, с. 12]:

мовою», адже «не треба турбуватися за розумі- лість і ясність перекладу») [7, с. 680681].

Розглянуті переклади засвідчують формуван- ня підходів до перекладів реалій їдишомовної літератури: з одного боку, широка палітра функ- ціональних відповідників, еквівалентів, подеку- ди одомашнень, а з іншого — калькування й транслітерація, без пояснення і будь-якої експлі- кації, як у випадку з молитвами чи релігійними поняттями.

Збірка перекладів Дер Ністера, створена під редакцією О. Фінкеля, має лінгвостилістичну відповідність оригіналові, відповідно до прого- лошених і згаданих у передмові до цієї книги перекладацьких засад. О. Фінкель згадував також про необхідність порівнювати два різних куль- турних світи як унікальні феномени — таке за- значення намічає думку, що асиметрія реалій (і лінгвокультурум на їх позначення) є одним із чинників, що спричиняє множинності перекладу.

Визначаються також і недоліки переклада- цького методу неокласиків на прикладі роботи з підрядником М. Зерова, як-от: нехтування експре- сією та естетикою мови-реципієнта, стилістична нейтралізація експресивно забарвлених висловів у їдиші. Основним недоліком методу О. Фінкеля є

недостатня увага до багатства засобів мови-реци- пієнта, попри досконале збереження голосу авто- ра й лінгвостилістичну відповідність тексту пере- кладу. Зі збереженням голосу автора й передачею стилістичних особливостей тексту впорався і Е. Райцин, але в домінуючій тенденції до повсюд- ної локалізації криється небезпека втратити куль- турні реалії тексту оригіналу.

Наведені реалії є частиною загальних топосів їдишської літератури, наявних в інших авторів, до яких повертатимуться наступні генерації пе- рекладачів. Попри подальші тенденції середини до спрощення цільової мови на потреби масової аудиторії, а також павзу у перекладах із їдишу, спричинену масовими репресіями, збереження і передання культурних реалій їдишомовної літе- ратури є нагальним питанням для українських перекладів часів відновлення незалежності України.

Переклади останнього десятиліття, зокрема видання кількох антологій єврейського опові- дання, демонструють пошуки підходів перекла- дів міфологічних й релігійних реалій, намага- ються спиратися на перекладацькі досвіди попе- реднього століття і формувати усталені варіанти найчастіше уживаних, найважливіших лексем.

Список літератури

- Батанова Т. О. Переклади української та єврейської їдишомовної літератури у виданнях 1920–1930 років із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. URL: http://conference.nbu.gov.ua/up/report_1663241715.pdf.
- Горинський Я. Шекспірові сонети в українських перекладах. *Київ* : журнал літератури, науки, мистецтва, критики і суспільного життя. 1959. № 1 (51). С. 17–20.
- Дер Ністер. З моїх скарбів : збірка оповідань / пер. з євр. за ред. О. Фінкеля. Харків : Держвидав України, 1930. 256 с.
- Зеров М. К. «Прокуратор Іудеї» і два перекладачі. Зеров М. К. *Українське письменство* / упоряд. М. Сулима ; післям. М. Москаленка. Київ : Вид-во С. Павличко «Основи», 2003. С. 515–521.
- Зеров М. К. Твори : у 2 т. / упоряд. Г. Кочур, Д. Павличко. Київ : Дніпро, 1990. Т. 2 : Історико-літературні та літерату- рознавчі праці. 601 с.
- Зеров М. К. У справі віршованого перекладу. URL: <https://tarnawsky.artsci.utoronto.ca/elul/history/Zerov/Novepysmenstvo/Stattia%204.html>.
- Зеров М. К. Українське письменство. Зеров М. К. Українське письменство / упоряд. М. Сулима ; післям. М. Москаленка. Київ : Вид-во С. Павличко «Основи», 2002. 1301 с.
- Зерова С. Жизнь, ограниченная в сонет. *Радуга*. 1988. № 1. С. 148–151.
- Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія і практика перекладу [нім.] : підручник для ВНЗ. Вінниця : Нова Книга, 2006. 592 с.
- Коломієць Л. В. Український художній переклад та пере- кладачі 1920–30-х років : матеріали до курсу «Історія пере- кладу». Київ : Нова Книга, 2015. 528 с.
- Маніфести та документи єврейського авангарду / упоряд. Г. Казовський ; пер. з їдишу Т. Непипенко, І. Зробок. Київ : Дух і Літера, 2025. 376 с.
- Перець І.-Л. Бонця Швайг : оповідання / пер. з євр. Е. Рай- цин ; Одеса : Література і мистецтво, 1931. 85 с.
- Рудницький А. Про «Народні оповідання» Іцхока-Лейби Переца в перекладі Миколи Зерова і Олександра Гера. *По- сестри* : часопис. 2022. № 17. С. 24–38.
- Фефер І. Вибрані поезії / пер. з євр. В. Бобинський. *Черво- ний шлях* : громадсько-політичний і літературно-науковий місячник. Харків : Державне видавниче об'єднання України, 1933. № 2. С. 87–88.
- Шолом-Алейхем. Ша, ми їдемо до Америки / пер. з євр. В. Атаманок. *Життя і революція* : щомісячний журнал громадського життя, літератури й науки. Київ : Державне Видавництво України, 1927. С. 44–48.
- Шкандрич М. Авангардне мистецтво в Україні, 1910–1930: пам'ять, за яку варто боротися / пер. з англ. Р. Свято. Київ : Фабула, 2021. 232 с.
- Шмігер Т. Олександр Фінкель — теоретик українського перекладу. *Григорій Кочур і український переклад* : матеріа- ли міжнар. наук.-практ. конф., Київ ; Ірпінь, 27–29 жовт. 2003 р. / редкол. : О. Чердніченко (голова) та ін. Київ ; Ір- пінь : ВТФ «Перун», 2004. С. 272–278. URL: <https://shmiher. ho.ua/finkel2004.htm>.
- Шмігер Т. Перекладознавчий доробок Миколи Зерова. *Віс- ник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2005. Вип. 12. С. 289–296. URL: <http://shmiher.ho.ua/zerov2005.htm>.
- Krutikov M. What Is Yiddish Literary Tradition? *Prooftexts: A Journal of Jewish Literary History*. 2001. Vol. 21, no. 2. P. 204. URL: link.gale.com/apps/doc/A79126500/AONE?u=an on~52412575&sid=googleScholar&xid=ce16c567.
- Rysicz-Szafraniec J. Олександр Фінкель в історії українсько- го перекладознавства. *Slavia orientalis*. 2021. Т. 70, no. 2. S. 401–420.
- ענג'ל-רוטלוק' גארלאף וויטארעפאָאָק; וועיק. טאָדעג. רחמיני רעד. 1929. 312 ז.

22. י. קרפ. א. ב. ופ גארעפ רענליוו : אַנגליוו. ווגינ א ופ לוגג א. קרפ. ל. י. 1922, 30 ז.
23. י. קרפ. ל. י. 1920, 328 ז.
24. י. קרפ. ל. י. 1920, 258 ז.

References

Batanova, T. (2022). *Perekłady ukrainskoi ta yevreiskoi yidyshomovnoi literatury u vydanniakh 1920–1930 rokiv iz fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*. http://conference.nbu.gov.ua/up/report_1663241715.pdf [in Ukrainian].

Der Nister. (1930). *Z moikh skarbiv: Zbirka opovidan* (O. Finkel, Ed.; Transl. from Yiddish). Derzhvydav Ukrainy [in Ukrainian].

Fefer, I. (1933). *Vybrani poezii* (V. Bobynskiy, Transl.). *Chervonyi Shliakh*, 2, 87–88 [in Ukrainian].

Hordynskiy, Ya. (1959). *Shkspirov sonety v ukrainskykh perekkladakh. Zhurnal Literatury, Nauky, Mystetstva, Krytyky i Suspilnoho Zhyttia*, 1 (51), 17–20 [in Ukrainian].

Kazovskyi, H. (Ed.). (2025). *Manifesty ta dokumenty yevreyskoho avanhardu* (T. Nepypenko & I. Zrobok, Transl. from Yiddish). *Dukh i Litera* [in Ukrainian].

Kolomiets, L. (2015). *Ukrainskyi khudozhnii pereklad ta perekladachi 1920–30-kh rokiv: Materialy do kursu Istoriiya perekladu*. Nova Knyha [in Ukrainian].

Krutikov, M. (2001). *What is Yiddish literary tradition? Prooftexts: A Journal of Jewish Literary History*, 21 (2), 204–221. <https://link.gale.com/apps/doc/A79126500/AONE?u=anon~52412575&sid=googleScholar&xid=ce16c567>.

Kyiak, T., Ohui, O., & Naumenko, A. (2006). *Teoriia i praktyka perekladu: Pidruchnyk dlia VNZ*. Nova Knyha [in Ukrainian].

Peretz, Y.-L. (1931). *Bontsia Shvaih: Opovidannia* (E. Raitsin, Transl. from Yiddish). *Literatura i Mystetstvo* [in Ukrainian].

Rudzytskyi, A. (2022). Pro “Narodni opovidannia” Itskhoka-Leiby Peretsa v pereklyadi Mykoly Zerova i Oleksandra Hera. *Posestry*, 17, 24–38 [in Ukrainian].

Rysicz-Szafranec, J. (2021). Oleksandr Finkel v istorii ukrainskoho perekladoznavstva. *Slavia Orientalis*, 70 (2), 401–420.

Sholom-Aleichem. (1927). *Sha, my yidemo do Ameryky* (V. Atamaniuk, Transl.). *Zhyttia i Revoliutsiia: Shchomisiachnyi Zhurnal Hromadskoho Zhyttia, Literatury y Nauky*, 44–48.

Shkandrij, M. (2021). *Avanhardne mystetstvo v Ukraini, 1910–1930: Pamiat, za yaku varto borotytsia* (R. Sviato, Transl.). *Fabula* [in Ukrainian].

Shmiher, T. (2004). *Oleksandr Finkel — teoretyk ukrainskoho perekladu*. In O. Cherednychenko (Ed.), *Hryhorii Kochur i ukrainskyi pereklad: Materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kyiv; Irpin, October 27–29, 2003* (pp. 272–278). <https://shmiher.ho.ua/finkel2004.htm> [in Ukrainian].

Shmiher, T. (2005). *Perekladoznachnyi dorobok Mykoly Zerova. Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriya Inozemni Movy*, 12, 289–296. <http://shmiher.ho.ua/zerov2005.htm> [in Ukrainian].

Zerov, M. (1990). *Tvory* (H. Kochur & D. Pavlychko, Eds.; Vol. 2). Dnipro [in Ukrainian].

Zerov, M. (2002). *Ukrainske pysmenstvo* (M. Sulyma, Ed.; M. Moskalenko, Afterword). Vydavnytstvo S. Pavlychko “Osnovy” [in Ukrainian].

Zerov, M. (2003). *Prokurator Yudei i dva perekladachi*. In M. Sulyma (Ed.), *Ukrainske pysmenstvo* (pp. 515–521). Vydavnytstvo S. Pavlychko “Osnovy” [in Ukrainian].

Zerov, M. *U spravi virshovanoho perekladu*. <https://tarnawsky.artsci.utoronto.ca/elul/history/Zerov/Nove-pysmenstvo/Stattia%204.html> [in Ukrainian].

Zerova, S. (1988). *Zhizn, ogrannenaia v sonet. Raduga*, 1, 148–151 [in Russian].

רעד. רתסינ רעד. טכאדעג. וועיק. וויטארעפאָאָק : גארעפ וויטארעפאָאָק : וועיק. 1929, 312 ז.

י. קרפ. ל. י. 1922, 30 ז.

י. קרפ. ל. י. 1920, 328 ז.

י. קרפ. ל. י. 1920, 258 ז.

T. Nepypenko

YIDDISH CULTURAL REALIA IN THE UKRAINIAN TRANSLATIONS OF THE 1920s: UKRAINIAN TRANSLATIONAL TRADITION IN ITS EARLY STAGES

The article examines the practical implementation of the key theoretical principles of translation formulated by Mykola Zerov and Oleksandr Finkel in the 1920s, using two contemporary Ukrainian editions of Yitzhok Leibush Peretz’s *Folk Tales*, translated by Mykola Zerov and Oleksandr Her, as well as *Bontsia Shvayg*, translated by Ephraim Raitsyn, and *Der Nister’s short stories From My Treasures*, edited by Oleksandr Finkel. It traces the consistency of the translation of cultural realia and the corresponding transformations carried out by the translators and outlines general translation strategies and their correspondence or divergence with theoretical research. Examples of selected translation decisions demonstrate a wide range of functional and stylistic equivalents, but occasional semantic loss sometimes occur due to stylistic neutralizations and domestication strategies in the texts.

The article highlights the importance of Yiddish translations for the development of Ukrainian literature and the formation of translation studies in Ukraine during the period in question. It demonstrates how Ukrainian-Jewish literary interaction enriched both cultures and established a modern translation school.

Keywords: translational studies, cultural translation, Mykola Zerov, Oleksandr Finkel, Y.-L. Peretz, Yiddish – Ukrainian translation.

Подано до редакції / Submitted: 03.11.2025

Схвалено до публікації / Accepted: 06.02.2026

Опубліковано / Published: 09.06.2026

